

Zitierhinweis

Macková, Marie : recension de : Martin Klečacký, Poslušný vládce okresu. Okresní hejtman a proměny státní moci v Čechách v letech 1868-1938, Praha : NLN, 2021, dans : Český časopis historický, 2021, 4, p. 948-951, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/76948152393c475f8ff6e1494e363100>

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

důležité, jak ostatně prozrazují řádky jejich korespondence. Je potěšující, že se Arnegger pustila do systematického zpracování jedné z těchto bitev, které Lichtenštejnové vedli o zlepšení svého postavení v rámci aristokratické společnosti. Jde přitom o analýzu v mnoha ohledech příkladnou, pracující s primárními prameny, s edicí těch nejdůležitějších na závěr i s tolik potřebnou kontextualizací. Autorce nešlo o finesy právního prostředí Svaté říše římské v 17. a na počátku 18. století, ale o přehledný výklad, srozumitelný i pro neodborné zájemce o danou problematiku. Dokazuje to například shrnující časová osa, do níž autorka zanesla jednotlivé kroky, které vedly k vytouženému přijetí Antonína Floriána z Lichtenštejna do knížecí rady roku 1713 (s. 106–107). Osvěžující je proložení především právněhistorického výkladu řadou kulturněhistorických odboček, jakými jsou popis ceremonie přijetí Antonína Floriána do říšského knížecího sněmu nebo následného banketu (s. 108–116).

Recenzovaná kniha, jejíž název může svádet k rychlému zařazení mezi regionální monografie či mezi úzce specializovaná pojednání o jednom právním problému, nabízí závěry, které mají obecnější platnost. Na konkrétním příkladu se zde znovu dokládá, jaký význam měly osobní vazby habsburských dvořanů na císaře, bez něhož nebylo ani po třicetileté válce možné činit na území Svaté říše římské závažnější kroky. Století trvající snaha jedné ambiciózní rodiny stát se elitou tohoto původně středověkého útvaru dokládá nejen jeho trvající přitažlivost, ale odkrývá i mechanismy, pomocí nichž se realizovala politika na jeho území. Nová, katolická a císaři loajální knížata pocházející z českých či rakouských zemí, mezi něž Lichtenštejnové patřili, byla zároveň nástrojem Habsburků pro ovlivňování říšské politiky, ale také bojovala za vlastní rodovou prestiž a v neposlední řadě i o přednost mezi sebou navzájem. Kniha Kathariny Arnegger tak plní kromě svého primárního úkolu, jež byl formulován zadáním lichtenštejnské nadace, i řadu dalších funkcí a přináší závěry relevantní pro celý prostor střední Evropy.

Jiří Hrbek

Martin KLEČACKÝ

Poslušný vládce okresu. Okresní hejtman a proměny státní moci v Čechách v letech 1868–1938

Praha, Nakladatelství Lidové noviny – Masarykův ústav a Archiv AV ČR 2021, 400 s., ISBN 978-80-7422-797-4 (NLN), ISBN 978-80-88304-56-2 (MÚ).

Monografie Martina Klečackého sleduje problematiku výkonné moci státu optikou jediného, zato emblematického typu úředníka – okresního hejtmána. Ten se ve službách habsburské monarchie objevil už od roku 1850, ale v první fázi šlo o hledání optimálního rámce pro jeho práci, potažmo o zkoušku možností a limitů nejenom všeobecné státní správy, ale i – náhle podstatně víc zatížené než v minulosti – státní kasy. Byl zformován princip dosud nepraktikované instance státní správy, která překvapila na jedné straně svými možnostmi a na straně druhé zaskočila svou nákladností a do jisté míry i personální náročností. Období hledání bylo ukončeno správní reformou z roku 1868, který byl v uvedeném projektu vytyčen jako časový základ bádání.

Finální badatelský výstup byl autorem rozdělen do dvou velkých tematických okruhů nazvaných *Okresní hejtman a jeho stát* a *Okresní hejtman a jeho okres*. V obou je problematika sledována v dlouhém trvání a dovedena prakticky až do samého konce existence tohoto typu státního úřednictva. Autorovi to zároveň umožnilo pohybovat se v rámci tématu ve všech vývojových etapách zároveň a srovnávat onen specifický socioprofesionální druh státního úředníka, zvaný okresní hejtman, v nejrůznějších změnách jeho postavení, v dílčích otázkách služebního i soukromého života v kontextu postupující kariéry a zároveň v odlišnostech několika státních celků, které byly v daném časovém úseku vytvořeny na českém území.

Obecně potěšitelné je, že úvodní rekapitulující oddíl s názvem *Stav výzkumu* se postupem doby v každé z nových prací na podobné téma viditelně prodlužuje, byť okruh badatelů se rozrůstá jenom pozvolna. Setrvale však stoupá množství publikovaných prací a rozšiřuje se výzkumný záběr přinášející nové pohledy na věc. Výzkum státního úřednictva se pozvolna stává přitažlivým tématem, jehož výstupy nabývají na zajímavosti. Téma má ovšem stále rezervy, resp. nabízí další neprobádané možnosti, ať už v tematické rovině nebo v úhlu pohledu na danou problematiku a využívání potenciálu nejrůznějších typů pramenů. Jedno je však obecně společné – nejde o téma zvládnutelné bez hlubokého a časově náročného archivního výzkumu, který se nebude bát vstoupit do rozsáhlých spisových agend příslušných centrálních, případně regionálních úřadů. Jinde totiž mohou být stopy po „životě a díle státního úředníka“ zcela zanedbatelné nebo dokonce žádné. Přesně takový rozsáhlý a značně hluboký průzkum primárních pramenů provedl i Martin Klečáček.

V první části práce, nazvané *Okresní hejtman a jeho stát* jsou popsány nejenom základní principy kariérního modelu státního úředníka obecně, včetně praktikantského startu, ale i nároky službou kladené a oceňování za více či méně odpovídající práci jak v kontextu monarchie, tak v nové republice. Úřednictvo žilo po celou sledovanou dobu v režimu neustálých změn služebních míst, byť okresní hejtman už nebyl tím, kdo byl překládán v krátkých intervalech. Dokonce už mohl být tím, kdo změnu služebního místa inicioval, i když zdaleka ne vždy mu bylo vyhověno.

To bezprostředně souviselo s další probíranou problematikou, kterou jsou rodinné i společenské vazby, s nimiž jak v době monarchie, tak za republiky mohla souviset národní identifikace. Jazykové kompetence se už pro tuto kategorii státního úřednictva jeví jako poněkud okrajové téma, protože úředník v tak vysokém zařazení v českých zemích vládl pravidelně minimálně oběma v zemích obvyklými jazyky a mnohdy ještě dalším, přičemž gymnaziální latina se do jejich počtu nezahrnovala. Za monarchie byl státní úředník vědomě postaven – přinejmenším formálně – nad politickými stranami a oficiálně se s žádnou z nich nesměl identifikovat. Neformální vlivy tohoto typu byly poměrně vzácné.

Zato meziválečné Československo v tomto smyslu nemělo větší zábrany a okresní hejtman byl právě na té úrovni, kde už stálo za to případný politický vliv uplatňovat. Z nalezeného a publikovaného vzorku je zřejmé, že se tak dělo poměrně často a mnohdy i dost bezohledně. Vztah státu k jeho úředníkům definoval i právo na penzionování a zabezpečení případných vdov a siroteků, čímž se zabývá poslední oddíl první části knihy. Pro řadu úředníků byl post okresního hejtmána ve služebním žebříčku tím nejvyšším, kterého dosáhli. Smrt ve službě před dosažením nároku na penzi nebyla neobvyklým jevem.

Druhá část knihy – *Okresní hejtmán a jeho okres* – se na problematiku dívá do značné míry opačně orientovanou optikou. Sleduje pravomoci, možnosti a faktické kompetence tohoto typu státního úředníka vůči území, na kterém byl povinen uplatňovat zájmy státu a do značné míry řídit či dokonce regulovat veřejný prostor. V této části práce je velká pozornost věnována vzniku a trvání novodobé samosprávy, která byla druhým – a naprosto zásadním – hráčem na shodném území, byť s rozdílně definovanými kompetencemi, které se s těmi státními čas od času potkávaly na pečlivě a žárlivě strážené linii. To vše se v Čechách za monarchie týkalo jak obecní, tak okresní roviny v zákonem dané dvojkolejnosti.

Interakce státní a samosprávné sféry mohla probíhat i v čistě osobní formě. Případné problémy tak mohly vyhasnout po nejbližších obecních volbách nebo je vyřešilo přeložení okresního hejtmána. Za republiky byla situace podstatně složitější jednak razantními změnami volebního práva a zásadně zvětšeným vlivem politických stran, ale také větším sepětím státní správy (většinou právě osobou okresního hejtmána) se samosprávou, a v neposlední řadě i výraznou změnou charakteru okresních zastupitelstev. V tomto kontextu je zkoumáno i období první světové války, která přinesla rozšíření pravomocí, ale i podstatné navýšení odpovědnosti okresních hejtmánů na daném území.

Zkoumané období je v knize definováno až do roku 1945, ale období protektorátu a krátký časový úsek po jeho pádu je shrnut v poměrně stručném *Epilogu*. Což je ovšem lakonické, leč přesné vystižení situace. Okresní hejtmány na území odstoupeném nacistickému Německu v důsledku Mnichovské dohody smetl zcela jiný správní systém bez ohledu na jejich národnost či politické postoje. Těm v následně vzniklém protektorátě zůstala jejich služební místa zachována až do roku 1942 jen v nepatrně změněném počtu, poté došlo v důsledku správní reformy k jejich redukci.

V souvislosti s radikální změnou správního systému po skončení druhé světové války se tak vlastně jednalo o vyhasínání a následnou likvidaci socioprofesionální skupiny, jejíž symbolickou personifikací se stal ještě za doby její existence právě okresní hejtmán. Zároveň je tu na konkrétních faktech naznačen problém mladší úřednické generace, která získala odborné školení už za republiky, ale na důležitější místa v jejím správním systému se začala propracovávat až v době, kdy dosavadní správní principy tvrdě narazily na měnící se politickou realitu a spěly nezadržitelně ke svému konci. A tím byl dán i konec státního úřednictva tak, jak jej od osmdesátých let 18. století postupně ale kontinuálně utvářelo další téměř sto padesát let. Takového úřednictva, které – když na to přišlo – se v konečném důsledku příliš nemuselo ohlížet na mínění občanů, ale zároveň se umělo pohybovat v parlamentním kontextu, a především ve jménu státu spravovat veřejný prostor samostatně s vysokou mírou profesionality.

Základní téma bylo v práci sledováno v dlouhém trvání, což je u fenoménu okresní hejtmán oprávněný přístup a navzdory změnám, ke kterým došlo v průběhu téměř sta let existence úřadu i principu, i zcela odpovídající. Výzkum ovšem nezůstal u normativů, případně politických proklamací mladší doby, i když právě spojení úřednictva se světem politiky je poměrně novým směrem bádání, kterému se dosavadní práce – možná i trochu záměrně – vyhýbaly. Autor předložil zároveň širokou a neobyčejně pestrou mozaiku konkrétních příběhů, osudů, které prožívali naprosto konkrétní muži. Ti, kdo v určitém

okamžiku dosáhli na kratší či delší dobu hodnosti i místa okresních hejtmanů ve vybraných (a příležitostně na základě předchozího zpracování i jiných) oblastech Čech.

Potvrdilo se přitom, že socioprofesionální skupina státního úřednictva po sobě zanechává mizivou až žádnou stopu v oblasti pramenů osobní povahy. Pro oživení základní struktury práce bylo potřeba pracovat především s prameny úřední proveniencie a jejich většinou strohou výpověď oživit do jedinečnosti úřednických osudů. Je jich v celé práci zachycena, i když někdy jen zlomkovitě, opravdu velmi dlouhá řada svědčící o autorově neobyčejné badatelské pílí. Vyplývá z nich mimo jiné například i to, jak některé prvky zůstávaly přítomny setrvale, ačkoliv svět kolem se proměňoval. Jestliže oslavy císařských narozenin 18. srpna vzbuzovaly v provedení okresních hejtmanů ve druhé polovině 19. století pravidelnou vlnu více či méně viditelných pobavených úsměšků a satirických glos, pak republikánští okresní hejtmani žárlivě střezili, kdo se účastnil či neúčastnil oslav výročí 28. října a byli schopni z toho vyvozovat stejně vážné závěry, jako jejich starší kolegové ze zanedbání císařských narozenin. A není to jediný příklad, který lze z textu vysledovat. „Republikánský“ okresní hejtman ostatně většinou svou kariéru začínal jako c. k. úředník a měl hluboko v mozku uloženu odpovědnost, profesionalitu, ale také povědomí o tom, jak důležité jsou ve veřejném prostoru symboly.

Citát z knihy Josepha Rotha *Pochod Radeckého*, který uvozuje závěr celé práce, je lapidární, složený ze třech holých vět, a přitom v geniální zkratce vyjadřuje podstatu úřednické existence v prvotním záměru, na začátku onoho dlouhého téměř století, ve kterém ve střední Evropě působil ve veřejném prostoru fenomén zvaný okresní hejtman. Všeobecně zdařilá kniha Martina Klečáckého jej sleduje téměř od počátku až do naprostého konce, protože pokus o oživení principu v devadesátých letech 20. století sice nebyl bez významu, ale trval příliš krátce nato, aby mohl prokázat případnou oprávněnost existence ve změněných podmínkách. Tato epizoda už předmětem zkoumání nebyla.

Marie Macková

František BAUER

Život proti zkáze. Torzo pamětí novináře 1925–1945

K vydání připravil Martin Kučera.

Praha, Národní archiv 2020, 391 s., 26 obr., ISBN 978-80-7469-097-6.

Přední pražský žurnalista a politický komentátor meziválečné doby František Bauer (1897–1967) patřil mezi historiky se širokým vzdělanostním zázemím. Byl vynikajícím znalcem moderních politických dějin, který – dlouho před prosazením politologie – vnášel do českého prostředí kritický pohled na úlohu nacistického Německa a dalších mocností ve vývoji střední Evropy i ostatního světa. Inspirován monumentálním dílem svého učitele Josefa Šusty a idejemi T. G. Masaryka prorážel cestu od jednostranného zaměření na domácí problémy k evropským a světovým horizontům. Ve třicátých letech 20. století se stal profesorem Svobodné školy politických nauk, za německé okupace se podílel na odboji a po druhé světové válce přednášel na Vysoké škole politické a sociální a na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Jeho klíčovými badatelskými tématy se staly dějiny politického myšlení, mezinárodní vztahy v období 1848–1945, německá otázka, kancléři Otto von Bismarck a Adolf Hitler, ale také Niccolò Machiavelli.